

Aistės Valaikienės daktaro disertacijos „Mokinių, turinčių nežymų intelekto sutrikimą, ikiprofesinio ugdymo modeliavimas“ recenzija

Vytautas Gudonis¹, Irena Kaffemanienė²

¹ Šiaulių universitetas, Ugdymo mokslų ir socialinės gerovės fakultetas, Specialiosios pedagogikos katedra,
P. Višinskio g. 25, 76351 Šiauliai, vytautas.gudonis@su.lt

² Šiaulių universitetas, Ugdymo mokslų ir socialinės gerovės fakultetas, Specialiosios pedagogikos katedra,
P. Višinskio g. 25, 76351 Šiauliai, irena.kaffemaniene@su.lt

Aistės Valaikienės disertacija „Mokinių, turinčių nežymų intelekto sutrikimą, ikiprofesinio ugdymo modeliavimas“ aktuali ne tik edukologijos, bet ir specialiojo ugdymo teorijai bei praktikai ir yra reikšminga ne tik moksliniu, bet ir socialiniu požiūriu. A. Valaikienė asmenų, turinčių nežymų intelekto sutrikimą, profesinės integracijos disertacinius tyrimus vykdė 2011–2014 metais, kaip tik tuo laikotarpiu, kai Europos Sąjungos (ES) valstybės, taip pat ir Lietuva, siekė įveikti krizę ir jos padarinius. Tuo laikotarpiu pažengta į priekį įgyvendinant jaunimo nedarbo priemones, tačiau pripažįstama, kad šioms priemonėms įgyvendinti reikėtų skirti dar daugiau pastangų. Tokiame socioekonominiame kontekste neabejotinas šio disertacinio tyrimo socialinis aktualumas. Tyrimas reikšmingas ir laiku atliktas, nes asmenys, turintys negalių, kaip žinoma, yra pažeidžiama visuomenės dalis, kuriai daugiau nei likusiai visuomenės daliai aktualios nedarbo ir skurdo grėsmės įveikimo priemonės. Disertacijos autorė pažymi, kad ES valstybėse, taip pat ir Lietuvoje, viena labiausiai spręstinių problemų – neigaliųjų į(si)darbinimas. Pasirinkusi tyrimo objektu mokinių, turinčių nežymų intelekto sutrikimą, ikiprofesinio ugdymo(si) modeliavimą, autorė, taikydama kokybinio tyrimo metodologiją, pirmiausia nagrinėjo šių asmenų gyvenimo kelio ir profesinės integracijos patirtis po mokyklos baigimo, jų profesinio pasirengimo ir dalyvavimo darbo rinkoje sąsajas. Remdamasi giluminio interviu tyrimo duomenimis, autorė išryškino jaunuolių, turinčių nežymų intelekto sutrikimą, sėkmingo ir nesėkmingo dalyvavimo darbo rinkoje veiksnius. Tokio pobūdžio tyrimų nėra daug, ir tai rodo tyrimo mokslinį naujumą ir reikšmingumą, nes disertacinis tyrimas papildė mokslinį žinojimą unikaliais duomenimis apie šios visuomenės dalies – jaunuolių, turinčių nežymių intelekto sutrikimų, – savarankiško gyvenimo ir profesinės integracijos individualias galimybes.

Įvadė įtikinamai suformuluota mokslinė problema, pagrįstas socialinis ir mokslinis tyrimo aktualumas ir reikšmingumas, suformuluoti ginamieji teiginiai. Argumentuotai išdėstytos tyrimo teorinės ir metodologinės nuostatos. Nuosekliai atskleista asmenų,

turinčių nežymų intelekto sutrikimą, ugdymo(si), profesinės integracijos situacija, išryškintos probleminės sritys patvirtina tyrimo socialinį reikšmingumą. Rašant apie mokinių, turinčių nežymų intelekto sutrikimą, inkliuzinį ugdymą įvade minimi ne tik užsienio, bet ir lietuvių autorių darbai. Aptardama ikiprofesinio ugdymo sampratą, disertantė išskiria socialinio konstruktyvizmo, kritinės pedagogikos, apsisprendimo ir asmeninės laisvės, pragmatizmo paradigmas.

Tinkamai pasirinkti ir aprašyti tyrimo metodai. Aiškiai aprašyta ir vaizdžiai pristatyta tyrimo eiga rodo, kad disertantė nuosekliai siekė galutinio tyrimo rezultato – mokinių, turinčių nežymų intelekto sutrikimą, ikiprofesinio ugdymosi teorinio hipotetinio modelio pagrindimo.

Disertacijoje išsamiai atskleistas ir empiriniais tyrimais pagrįstas mokinių, turinčių nežymų intelekto sutrikimą, ikiprofesinio ugdymo kompleksiskumas, ugdymo tikslą praplečiant nuo tradiciškai suprantamo mokinių rengimo darbo pasauliui iki rengimo savarankiškam gyvenimui – suaugusio žmogaus vaidmenų perėmimui. Disertantė remiasi kompleksiniu požiūriu į asmenų, turinčių nežymų intelekto sutrikimą, rengimą darbo rinkai ir negalios sąsają, kurios pagrindu formuojamas ikiprofesinio ugdymo modelis. Disertacijoje atkreipiamas dėmesys į unikalią asmenų, turinčių nežymų intelekto sutrikimą, situaciją darbo rinkoje, kada profesinę sėkmę lemia socializacijos veiksniai (įtraukusis (kitaip inkliuzinis) ugdymas, socialumas, bendruomeniškumas), socialinės, edukacinės, kultūrinės aplinkos sąveika, nes intelekto sutrikimą turintys asmenys, kaip ir kiti marginalumo situacijoje atsidūrę žmonės, susiduria su profesine, socialine diskriminacija. Disertacijoje tinkamai, subtiliai išryškinama profesinių ir socialinių vaidmenų sąveikos svarba sėkmingam dalyvavimui darbo rinkoje, todėl ikiprofesinis ugdymo modelis grindžiamas holistiniu požiūriu į asmenybės ugdymą, ikiprofesinio ugdymo turinį diferencijuojant į profesinį orientavimą, ikiprofesinį rengimą, bendrųjų gebėjimų, bendruomeninę veiklą grįstos patirties ugdymą, AŠ vaizdo raidą ir ugdymą, mokymosi tęstinumo užtikrinimą.

A. Valaikienės daktaro disertacijos „Mokinių, turinčių nežymų intelekto sutrikimą, ikiprofesinio ugdymo modeliavimas“ struktūra atitinka daktaro disertacijų struktūrai ir apipavidalinimui keliamus reikalavimus. Naudotos mokslinės literatūros sąrašą sudaro 279 šaltiniai, didžioji dalis – užsienio autorių darbai. Dera pažymėti, kad ikiprofesinio ugdymo sąvoka nėra iki galo aiški tiek moksliniu, tiek praktiniu požiūriu, tačiau autorei darbe tai pavyko atlikti.

Pirmojoje disertacijos dalyje A. Valaikienė apžvelgė tyrimus, skirtus asmenų, turinčių nežymų intelekto sutrikimą, ikiprofesinio ugdymo konceptualizavimui, analizavo ikiprofesinio ugdymo raidą, teorines prieigas, tinkamai išryškino esmines ikiprofesinio ugdymo strategijas ir susistemino ikiprofesinio ugdymo turinio dalis. Autorė pateikė apibendrintą požiūrį tinkamai apibrėždama ikiprofesinio ugdymo sąvokos turinį. Tyrime disertantė pagrįstai rėmėsi egzistencializmo, pragmatizmo, bendrųjų sistemų, fenomenologijos teorinėmis nuostatomis. Aptariant tyrimo metodologijos teorinį ir filosofinį nuostatų kontekstą derėtų paminėti disertantės gebėjimą logiškai ir nuosekliai pagrįsti

tyrimo struktūrą, išskirti ir tinkamai pristatyti esminius tyrimo metodologinius principus, laikytis pagrindinių socialiniams tyrimams būdingų etikos principų. Ypač išsamiai ir detalai aprašytas giluminio interviu metodas. Skaitytojui holistiškai suvokti darbą padeda autorės pateikta mokinių, turinčių nežymų intelekto sutrikimą, ikiprofesinio ugdymo(si) modeliavimo disertacinio tyrimo struktūros schema.

Parengtas išsamus tyrimo metodologijos skyrius, tinkamai aprašyti kokybinio tyrimo metodai ir duomenų apdorojimo procedūros, paaiškinta, kaip laikytasi tyrimo etikos bendrųjų principų. Teigiamai reikia įvertinti tai, kad disertantė įtikinamai aprašė, kaip laikėsi etikos principų tyrimo dalyvių požiūriu. Tai ypač svarbu tokio pobūdžio tyrime, kadangi disertacinio tyrimo dalyviai buvo asmenys, turintys negalių. Disertacijos gnyne dalyvavęs tarybos narys prof. R. Malinauskas akcentavo, jog pagirtina, kad tyrime taikytas tikslinės tyrimo atrankos principas. Pakankamai pagrįstas nestruktūruotas giluminis interviu atliktas Lietuvoje ir Italijoje. Reprezentatyvi *Delphi* grupės tyrimo imtis. Pozityviai vertintina ir tai, kad siekiant geriau suprasti ekspertų nuomonių skirtumus *Delphi* tyrimo duomenys buvo apdoroti kiekybiniais metodais. Tarybos narys doc. Š. Šniras pozityviai įvertino tyrime taikytų metodų kompleksiskumą – teorinės analizės metodą, giluminį interviu bei grupinę diskusiją, taikant *Delphi* metodo elementus, užtikrinusius tyrimo rezultatų objektyvumą.

Empirinio tyrimo rezultatai atskleidžia edukacinės ir socialinės aplinkos svarbą. *Delphi* grupės tyrimo rezultatų pateikimas turi aiškią, nuoseklią, logiškai struktūruotą rezultatų pateikimo seką. Giluminio interviu metu tiriamųjų situacija tinkamai nagrinėjama praeities, dabarties ir ateities laiko plotmėje, siekiant atrasti esminius veiksnus, lėmusius sėkmingą ar nesėkmingą jaunuolių, turinčių nežymų intelekto sutrikimą, vaidmenų perėmimą ir profesinę integraciją. Autorės tyrimo rezultatų apdorojimo kruopštumą atskleidžia detalus citavimas, sutartiniais ženklais pažymint giliminiame interviu dalyvavusių tyrimo dalyvių verbalinę ir neverbalinę kūno kalbą. Giluminio interviu rezultatų aprašymui racionaliai pasirinktas naratyvinis būdas. Disertacijos tarptautiškumo aspektą sustiprina Italijoje gyvenančių informantų giluminis interviu. Pozityviai vertintina tai, kad teorinėje dalyje lyginamos kelių šalių ikiprofesinio ugdymo patirtys.

Apibendrindama tyrimų rezultatus, disertantė glaustai ir aiškiai parodė jaunuolių, turinčių intelekto sutrikimų, profesinės integracijos individualaus lygmens (subjektyvius) sėkmės ir nesėkmės veiksnus, objektyvius profesinės integracijos barjerus ir įtikinamai pagrindė mokinių, turinčių nežymių intelekto sutrikimų, ikiprofesinio ugdymosi aktualumą. Sintezavusi jaunuolių, turinčių intelekto sutrikimų, profesinės integracijos patirties tyrimo bei pedagogų apklausos duomenis apie šių mokinių ugdymo(si) karjerų ypatumus, problemas ir aktualijas, disertacijos autorė sėkmingai pasiekė disertacinio tyrimo tikslą – parengė Teorinį hipotetinį mokinių, turinčių nežymių intelekto sutrikimų, ikiprofesinio ugdymosi modelį ir įtikinamai argumentavo tokio modelio tikslingumą, remdamasi tiek atliktų empirinių tyrimų duomenimis, tiek ir ugdymo mokslų teiginiais bei egzistencializmo, pragmatizmo, stiprybių perspektyvos, bendrosios sistemų teorijos nuostatomis.

Disertantė, sudariusi racionalų mokinių, turinčių nežymų intelekto sutrikimą, ikiprofesinio ugdymo teorinį hipotetinį modelį, pateikė adekvatų požiūrį į mokinių rengimą darbo rinkai. Pozityviai vertintina tai, kad Teorinis hipotetinis ikiprofesinio ugdymo modelis yra papildytas naujomis, svarbiomis ikiprofesinio ugdymo modeliavimui, paradigmomis, aiškiai pagrindžiant empirinio tyrimo metu gautų duomenų naujumą ir reikšmę edukologijos teorijai. Reikia konstatuoti, kad analogiškas modelis nėra aprašytas nei užsienio, nei Lietuvos mokslininkų publikacijose, todėl jis neabejotinai galės būti naudojamas rengiant teorines ir praktines rekomendacijas, tobulinant ikiprofesinio ugdymo strategijas.

Disertaciniame tyrime atlikta analizė, gautos tyrimo išvados iš esmės atsako į pateiktus ginamuosius teiginius. Išvados išsamios ir yra susijusios su keliamais uždaviniais bei tyrimo rezultatais. Esminius tyrimo rezultatus disertantė A. Valaikienė 2012–2015 metais paskelbė keturiuose straipsniuose (iš jų 3 straipsniai anglų kalba), išspausdintuose recenzuojamuose mokslo leidiniuose, ir pristatė tarptautiniuose mokslo renginiuose (konferencijose Lietuvoje ir Latvijoje). Disertacinio tyrimo temomis ji vedė seminarus Šiaulių universitete ir Anadolu universitete (Turkija) bei dalyvavo tarptautiniuose projektuose, susijusiuose su disertacijos tema. Pateiktų publikacijų analizė rodo, kad spaudoje paskelbtuose darbuose atsispindi pagrindinės disertacinio tyrimo idėjos, teiginiai, esminiai rezultatai bei išvados. Išvadose glaustai pateikiami pagrindiniai tyrimo rezultatai, kurie tiesiogiai siejasi su disertacijos tema. Tyrimo išvados atitinka išsikeltus uždavinius ir gautus tyrimo rezultatus, nėra nepagrįstų apibendrinimų. Disertacijos gynimo narė prof. Velta Lubkina įvertindama šį darbą pažymėjo, kad A. Valaikienės disertacija yra novatoriškas mokslinis pedagoginis darbas. Autorei pavyko pademonstruoti savo asmeninę ilgalaikę patirtį ir tyrėjos kompetenciją tiek disertacijoje, tiek parengiant ir paskelbiant tyrimo rezultatus recenzuojamose mokslinėse publikacijose bei pristatant tyrimo rezultatus tarptautinėse konferencijose.

Disertacijos turinys adekvačiai pateikiamas santraukoje, todėl santrauka iš esmės atspindi daktaro disertaciją ir esminius informatyvius aspektus. Apibendrinant galima teigti, kad atliktas originalus, reikšmingas ir vertingas mokslinis darbas.

Tenka apgailestauti, kad disertacijos autorė, turėdama tokią įvairialypę, socialiai reikšmingą informaciją, tyrimo pagrindu neparengė rekomendacijų. Tai, be abejonės, būtų sustiprinę darbo praktinį reikšmingumą. Šis pastebėjimas nemenkina pozityvaus darbo vertinimo.

A. Valaikienės parengta daktaro disertacija „Mokinių, turinčių nežymų intelekto sutrikimą, ikiprofesinio ugdymo modeliavimas“ yra aktualus, savarankiškas, turintis teorinę ir praktinę išliekamąją vertę, atitinkantis tokiems darbams keliamus reikalavimus, išbaigtas mokslo kūrinys, kuris sudomins įvairių sričių specialistus, dirbančius su mokiniais, turinčiais specialiųjų ugdymo(si) poreikių. Ši disertacija buvo sėkmingai apginta Šiaulių universitete.